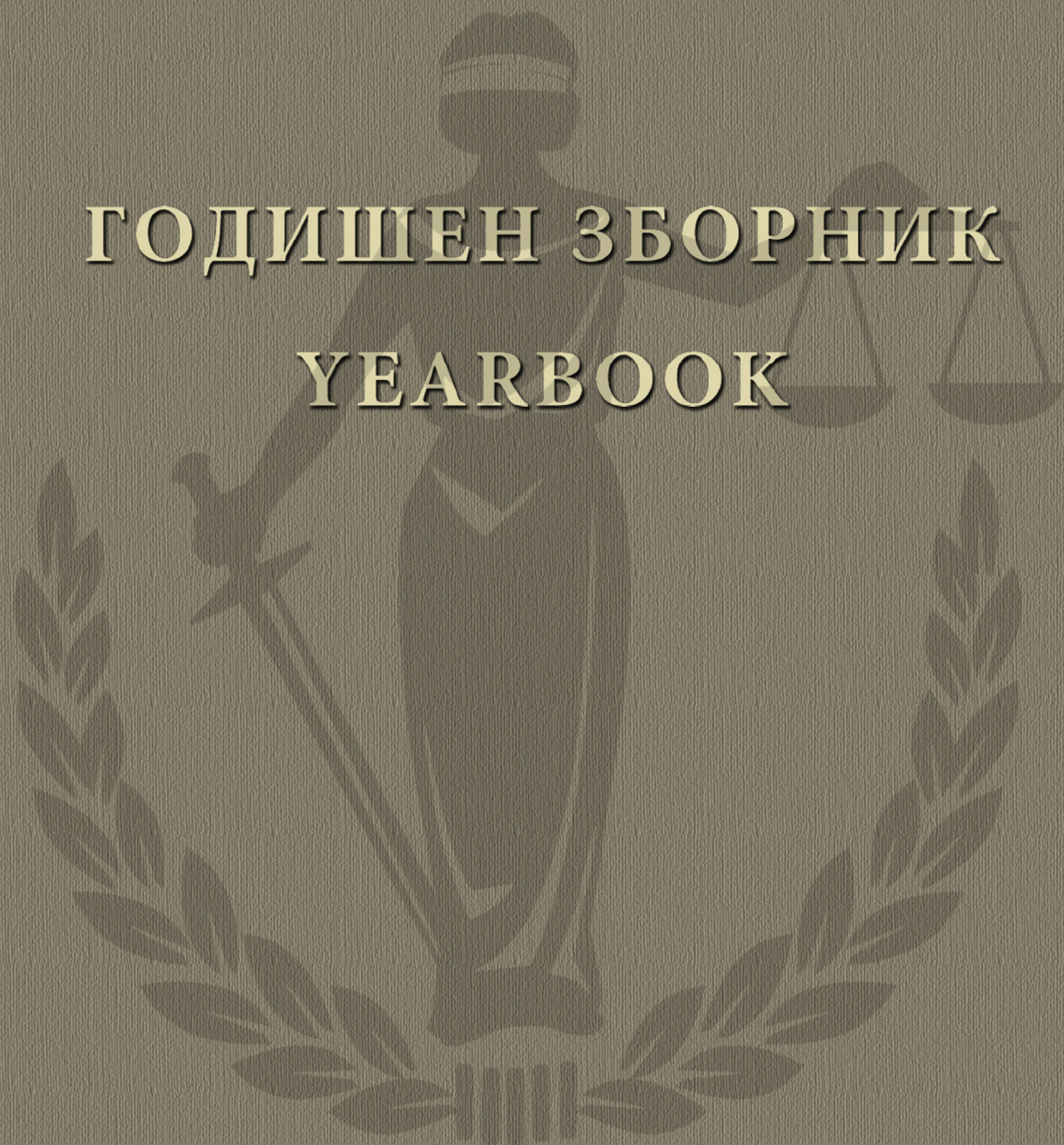

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-8713

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

ГОДИНА 10

VOLUME X

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF LAW

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ**

ISSN 1857-8713

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2020**

**YEARBOOK
2020**

ГОДИНА 10

VOLUME X

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF LAW**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF LAW**

За издавачот

Проф. д-р Олга Кошевалиска
For the publisher:
Assoc. prof. Olga Koshevaliska, Ph.D

Издавачки совет

Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
Проф. д-р Јован Ананиев
Проф. д-р Ана Никодиновска Крстевска

Editorial board

Prof. Blažo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph.D.
Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D

Меѓународен програмски комитет

Проф. Д-р Јован Ананиев,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Р. Македонија
Проф. Д-р Јадранка Денкова,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Р. Македонија
Проф. Д-р Жан Пол Ленер,
Универзитет на Луксембург, Луксембург
Проф. Д-р Аленка Верболе,
Универзитет на Љубљана, Словенија
Проф. Татјана Петровна Суспицина,
Московска Правна Академија, Русија
Проф. Габриела Белова,
Југозападен Универзитет
„Неофит Рилски“ - Бугарија

International Editorial board

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D,
Goce Delcev University - Shtip
Prof. Jadranka Denkova, Ph. D,
Goce Delcev University - Shtip
Prof. Jean Paul Lehnrs, Ph. D,
University of Luxembourg
Prof. Alenka Verbole, Ph. D,
University of Ljubljana
Prof. Tatjana Petrovna Suspiciina,
Moscow State Law Academy
Prof. Gabriela Belova,
South West University
“Neofit Rilski” - Bulgaria

Редакциски одбор

Проф. д-р Јован Ананиев
Проф. д-р Ана Никодиновска Крстевска
Проф. д-р Борка Тушевска Гавриловиќ

Editorial staff

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D.
Prof. Borka Tuševska Gavrilovikj, Ph. D

Главен уредник

Проф. д-р Олга Кошевалиска

Managing editor

Assoc. prof. Olga Koshevaliska, Ph.D

Одговорен уредник

Проф. д-р Ана Никодиновска Крстевска

Editor in chief

Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D

Јазично уредување

Весна Ристова
(македонски јазик)

Language editor

Vesna Ristova
(Macedonian)

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Правен факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10-А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Štip
Faculty of Law
Krste Misirkov 10-A.,
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА

АМБАРКОВ НИКОЛА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ВО ПОЛИТИЧКИОТ СИСТЕМ НА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА 25 ГОДИНИ ПО ДЕЛТОН	5
АПАСИЕВ ДИМИТАР ФОРМАЛНО-ПРАВНИТЕ ПРИЧИНИ ПОРАДИ КОИ Т.Н.. „ЗАКОН ЗА УПОТРЕБА НА ЈАЗИЦИТЕ“ НЕ Е ЗАКОН - CASE STUDY -	15
АТАНАСОВСКА – ЦВЕТКОВИЌ АНЕТА РИМСКИОТ МАНДАТУМ (ДОГОВОР ЗА ПОЛНОМОШНО) ВО СРПСКИОТ ГРАЃАНСКИ ЗАКОНИК НА ХАЌИЌ	23
ГАЛЕВА ЈОРДАНКА ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ И МУЛТИКУЛТУРНИ АСПЕКТИ ВО КРАЛСТВОТО ДАНСКА И РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	33
ДОНЧЕВСКА БИЛЈАНА ГЕНЕЗАТА НА ПРАВНАТА ЗАШТИТА НА БАЗИТЕ НА ПОДАТОЦИ ВО САД, ЕУ И МАКЕДОНСКОТО ЗАКОНОДАВСТВО	45
ЃОРЃИЕВА ДИЈАНА, СТОИЛЕВА ЗОРИЦА, ЃОРЃИОСКА ЕМИЛИЈА ВОНРЕДНИ ПРАВНИ ЛЕКОВИ ВО ШПАНСКОТО ГРАЃАНСКО ПРОЦЕСНО ПРАВО	57
ЈОВАНОВА ЕВА, ДИМИТРИЕВСКИ ДЕЈАН КАКО ДО ПОГОЛЕМА БРОЈНОСТ НА ПРАТЕНИЧКИ ВО СОБРАНИЕТО НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА?	65
ЈОСИФОВИЌ ИВИЦА ЕВРОПСКОТО КРИВИЧНО ПРАВО И ЗАЕМНАТА ДОВЕРБА ВО КРИЗА: СТУДИЈА НА СЛУЧАЈ	75
КОЕВСКИ ГОРАН, ТУШЕВСКА ГАВРИЛОВИЌ БОРКА, СПАСЕВСКИ ДАРКО АНАЛИЗА НА МОЖНОСТА ЗА ВОВЕДУВАЊЕ НА ДРУШТВО СО ОГРАНИЧЕНА ОДГОВОРНОСТ СО ЕДНО ЕВРО ОСНОВНА ГЛАВНИНА ВРЗ ОСНОВА НА ГЕРМАНСКИОТ МОДЕЛ	85
КОШЕВАЛИСКА ОЛГА, РОГЛЕВА АЛЕКСАНДРА МЕЃУНАРОДЕН И НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ НА ПРАШАЊЕТО ЗА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦАТА ОД СТРАНА НА ВОЗРАСНИ ВО СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО	93
САВЕСКИ ДЕЈАН ЗНАЧЕЊЕТО НА УСТАВНАТА ЖАЛБА ВО КРЕИРАЊЕТО НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИОТ ОДНОС НА МЕЃУ УСТАВНИТЕ СУДОВИ И ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА	105
ТОДОРОВА БИЛЈАНА ЕДНАКВА ПЛАТА ЗА РАБОТА СО ЕДНАКВА ВРЕДНОСТ	119
БИЛЈАНА ПАНОВА СОСТОЈБИТЕ И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА ПРАВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО СРЕДНИТЕ УЧИЛИШТА	125
ИЛИЌ ЈОВИЦА СЕБЕСПОЗНАНИЕТО И ПРАВОТО ДА СЕ ЧОВЕКУВА	127

МЕЃУНАРОДЕН И НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ НА ПРАШАЊЕТО ЗА НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦАТА ОД СТРАНА НА ВОЗРАСНИ ВО СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО

Апстракт: Заштитата на децата од различни форми на насилство претставува своевиден морален и законски императив на современата казнено – правна регулатива со која се уредува предметната проблематика. Агресијата врз децата во сите нејзини форми е сеприсутен феномен во современото општество, кој за жал дури и на денешниот степен на демократски достигнувања, претставува сериозна повреда на нивниот интегритет. Раководени од идејата дека заштитата на детските права е нужност во остварувањето на нивната благосостојба, на меѓународно и национално ниво во континуитет се евидентни заложбите за врамување на разните форми на насилство врз децата во соодветна правна рамка. Истовремено, не изостануваат ниту напорите за подобрување на ефективностa на постојните механизми и сервиси за заштита, преку континуирано валоризирање на практичните достигнувања во оваа област, кога станува збор за институционалната заштита на децата во ризик и децата кои веќе станале жртва на насилство. Анализата на различните форми на насилство и занемарување на децата, е особено важно прашање од глобален интерес, бидејќи ваквите поведенија потенцијално го загрозуваат психофизичкиот интегритет на крвката детска индивидуа, а како такви претставуваат директна повреда на основните детски права содржани во Конвенцијата за правата на детето. Оттука, основната идеја на овој труд е да се утврди каков е пристапот на меѓународната заедница и националното законодавство во справувањето со проблемот на насилство врз деца во современи услови, како една од најзначајните претпоставки за создавање на „Свет по мера на децата“.

Во современи услови, покрај различните форми на насилство што децата ги трпат од страна на возрасни лица кои настапуваат од позиција на авторитет и моќ над нив, особено актуелни се врсничкото насилство и сајбер насилството како релативно нов облик на злоупотреба на детските права, што му дава дополнителна тежина на проблемот. Сепак, со оглед на тоа дека фокусот во овој труд е ставен на виктимизирањето на деца од страна на возрасни, во оваа прилика нема подетално да ги разгледуваме.

Клучни зборови: деца, насилство, регулатива, заштита, институции, закон, меѓународна регулатива

KOSHEVALISKA OLGA
ROGLEVA ALEKSANDRA

INTERNATIONAL AND NATIONAL CONTEXT REGARDING VIOLENCE AGAINST CHILDREN FROM ADULTS

Abstract: The protection of children of all forms of violence is a moral and legal imperative in the modern criminal legislation. Violence against children, in all its forms, is a universal phenomenon of modern society, that unfortunately is typical even for democratic societies and ultimately represents a treat for their integrity. Guided by the idea that the protection of children rights is a necessity for their well-being, there are efforts, in international and national level, for completing a comprehensive framework for protection. In the meantime, there are efforts for improving the effectiveness of the current mechanisms and services for protection, by continuously valorizing the practical achievements in this

¹ Авторот е вонреден професор на Правниот факултет (Катедра за казнено право) при Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип. Контакт: olga.gurkova@ugd.edu.mk

² Авторот е асистент на Правниот факултет (Катедра за казнено право) при Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип. Контакт: aleksandra.rogleva@ugd.edu.mk

area when it comes to institutional protection of children at risk and children who have already become victims of violence. The analysis of various forms of violence and neglect of children is a particularly important issue which is of global interest, because this kind of behavior represents a potential threat for the psychophysical integrity of the fragile individual of the child, and they also represent a direct violation of the fundamental children's rights in the Convention on the Rights of the Child. Hence, the purpose of this paper is to determine the approach of the international community and national legislation in dealing with the problem of violence against children in modern conditions, as one of the most important assumptions for creating a „World custom-made for the children“.

In addition to the various forms of violence that children suffer from adults that act from a position of authority and power over them, modern society identifies also other types of violence such as bullying or peer violence and the relatively new form of cyber violence that represent a serious abuse of children's rights and gives additional weight of the violence phenomenon. However, given that the focus in this paper is on victimization of children by adults, we will not address the school and cyber bullying on this occasion.

Keywords: *Children, violence, regulation, protection, institutions, code, international regulation*

Вовед

Поимот на детето и неговата концептуализација, еволуира низ историјата исто толку динамично како што се унапредуваат и репрогресираат човековите права во системот на општествени вредности и остварувањето на процесот на социјална адаптација. Во својата основа, речиси сите дефиниции за детството тргнуваат од детерминирање на детето како општествено зависна индивидуа која според природниот тек на работите поминува низ последователни фази на растење и развој како составен дел на животниот циклус, сè додека не стане возрасен човек. Впрочем, и самата социјализација се остварува како своевиден процес во кој крвката детска личност која во извесна мера има асоцијални карактеристики, со растењето поприма систем на општествени вредности и правила на живеење, претворајќи се во разумно суштество, спремно самостојно да се соочува со животните предизвици. Растењето и созревањето во вистинската смисла на зборот е процес со огромни потенцијали кој бара континуирани вложувања не само од страна на членовите на потесното семејство, туку од поширокото општествено опкружување, па токму поради тоа насилството врз децата е една од оние општествени појави со негативен предзнак, кои имаат исклучително сериозни последици врз психофизичкиот интегритет на детската индивидуа и нејзиниот понатамошен развој. Покрај последиците што децата ги трпат додека насилството е актуелно, особено сериозни се и оние кои се јавуваат во форма на трансгенерациски пренос на злоупотребата, каде детето – жртва во своето возрасно доба како последица на виктимизацијата за време на детството, станува носител на насилно поведение спрема сопствените деца или други лица спрема кои настапува од позиција на авторитет. Пренесувањето на насилството меѓугенерациски сериозно ги поткопува сите други позитивни вложувања во децата, со што сериозно влијае на квалитетот на општественото живеење.³ Дополнително, насилството врз деца денес претставува исклучително сериозен јавноздравствен проблем⁴, видлив преку официјалната статистика на насилни форми на однесување кои завршиле фатално (со смрт на детето) или со претрпени потешки/полесни телесни повреди или сериозни емотивни нарушувања. Токму поради тоа, во современи услови, толерирањето на насилството врз деца независно од тоа во каква форма се појавува, е општествено неприфатливо. Имајќи го предвид погоренаведеното, на прашањето за насилство врз децата, му се посветува особено значење во правно – политичкиот дискурс посветен на оваа проблематика. Сепак, и покрај есенцијалното значење на проблемот и афирмативниот став на општествената заедница во однос на изнаоѓање на средства и механизми за справување со него, на денешниот степен на достигнувања недостасуваат релевантни статистички податоци за обемот и распространетоста на насилството врз деца. Од достапните податоци, кои најчесто се парцијални (секоја институција си води сопствена евиденција), несомнено може да се утврди дека е голем бројот на деца во државата кои се изложени на ризик од насилство и директни форми

³ За проблемот на трансгенерациски пренос на злоупотребата види повеќе во: Tihamér, B., Zana, K. (2020): *Transgenerational Trauma and Therapy: The Transgenerational Atmosphere*, Taylor & Francis Group.

⁴ За насилството врз деца како јавноздравствен проблем види повеќе во: Пешевска, Д., et.al. Спроведување на целите за одржлив развој преку превенција на злоупотребата и занемарувањето на децата.

на насилство, а уште поголема е бројката на оние форми на насилство во домот и пошироката заедница за кои не постои никакво официјално процесуирање во институциите на системот. Ова значи дека бројот на официјално пријавени случаи на насилство врз деца е многукратно помал од актуелните проценки за вкупната популација на деца - жртви, првенствено поради честото прикривање на насилството во рамки на семејството, но и поради стравот на децата од пријавување на насилството и недоволното познавање на сопствените права. Фактот дека злоупотребата често пати се случува во домот, категорички ја нагласува скриената природа на проблемот, а тоа е впрочем една од главните причини за недоволното кривично – правно процесуирање на ваквиот облик на злоупотреба на детските права. Слична е состојбата и на глобално ниво. И покрај тоа што денес значително е променета позицијата на детето во современиот свет како субјект на голем број слободи и права, насилството за жал сè уште претставува сурова реалност за голем број деца ширум светот, со долгорочни последици врз нивниот развој и благосостојба. Ова покренува низа поврзани прашања чии одговори треба да нè одведат, меѓу другото, до осознавање на фактичката состојба која се однесува на статусот на децата во пракса, наспроти слободите и правата кои начелно им се гарантираат со меѓународните и национални документи што обработуваат проблематика од ваков тип.

Поим на насилство врз деца и улогата на СЗО во справувањето со проблемот

Заштитата од насилство, како нужна и најзначајна консеквенција на правото на заштитата на телесниот и морален интегритет, претставува едно од основните права на секое дете. Во оваа смисла, Конвенцијата за правата на детето претставува еден од највлијателните меѓународни инструменти за превенција и заштита на децата од насилство, во чија основа стои барањето за најдобриот интерес на детето.⁵

Според извештајот на Светската здравствена организација од 2002 година, насилството е дефинирано како намерна употреба на физичка сила или моќ, со закана или конкретно загрозување, против себе, друго лице, група или заедница, чија последица или веројатност за последица е повреда, смрт, психолошка штета, спреченост на развој или каква било загуба.⁶ Во вака определената дефиниција препознатливи се три пошироки категории на насилство според карактеристиките на лицата што го вршат и тоа: Насилство насочено кон себе, интерперсонално насилство и колективно насилство. Станува збор за една генерална дефиниција на насилство која во својот фокус ги нема децата како посебна категорија жртви, но сепак дава воопштен преглед на сите поведенија кои според својата содржина означуваат акт на насилство и последиците кои произлегуваат од нив, независно од тоа спрема кого е насочено. Кога станува збор за децата, злоупотребата или малтретирањето како форми на насилство се објаснуваат како форми на физичко и/или емоционално малтретирање, сексуална злоупотреба, запоставување или несовесно третирање или комерцијална или друг тип експлоатација, што резултира во моментално или потенцијално оштетување на здравјето на детето, опстанокот, развојот или достоинството во контекст на односот кон одговорноста, довербата или моќта. Анализата на оваа дефиниција првично покажува дека бројот на поведенија кои според својата природа може да се третираат како акт на насилство, не е воопшто мал, туку напротив, покрива една широка област на инкриминации на штета на детскиот интегритет, што најнепосредно укажува на значењето кое го имаат најмладите на денешниот степен на цивилизациски достигнувања. Според Светската здравствена организација насилството врз децата ги вклучува сите форми на насилство врз лица кои не навршиле 18 години. Кога станува збор за новороденчиња и помали деца, насилството главно вклучува малтретирање и занемарување од страна на родителите и другите лица кои настапуваат од позиција на моќ и авторитет во однос на детето.⁷ Ризикот од физичко и емоционално запоставување и занемарување е речиси подеднаков кај момчињата и девојчињата,

⁵ Национална стратегија (2020-2025) и Акциски план (2020-2022) за превенција и заштита на децата од насилство, Национално координативно тело за превенција и заштита на децата од злоупотреба и занемарување, Скопје, 2019, стр. 7.

⁶ Светски извештај за насилство и здравје, Светска здравствена организација, Женева, 2002, стр. 4.

⁷ Violence against children, достапна на https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_1 [последен пристап: 17.11.2020 година].

додека кога станува збор за сексуалната злоупотреба, досегашното искуство покажува дека девојчињата многу почесто се јавуваат како жртви. Во подоцнежните фази од развојот на децата, кога влегуваат во адолесценција, насилството од врстници и насилството од интимен партнер, покрај малтретирањето, стануваат доминантни форми на злоупотреба од ваков вид.

Имајќи ги предвид состојбите на меѓународен план, кои за жал не се многу оптимистични, со Резолуцијата на Светското здравствено собрание од мај 2016 година е одобрен првиот глобален план на Светската здравствена организација за зајакнување на улогата на здравствениот систем во рамките на националниот мултисекторски одговор за решавање на меѓучовечкото насилство, особено врз жените и децата. Според овој план, Светската здравствена организација во соработка со земјите-членки и други партнери, се залага за:

- Следење на глобалната распространетост и карактеристики на насилството врз деца и континуирана поддршка на напорите што ги вложуваат земјите за официјално евидентирање и утврдување на обемот на таквото насилство.
- Креирање и дисеминација на најзначајните, стратешки документи, правила и стандарди за спречување и одговор на насилството врз деца.
- Одржување на електронски информативен систем кој ќе ги сумира научните податоци за сериозноста на поведенијата на насилство, факторите на ризик и последиците кои произлегуваат од него.
- Редовно објавување глобални извештаи за напорите кои ги вложуваат земјите за справување со насилството врз децата преку креирање на национални политики и законска регулатива, акциони планови, програми за превенција и механизми и сервиси за заштита.
- Соработка со меѓународни агенции и организации за намалување и елиминирање на насилството врз децата на глобално ниво, преку иницијативи како што се Глобалното партнерство за ставање крај на насилството врз децата⁸, Заедно за девојчиња⁹ и Алијансата за спречување на насилство.¹⁰
- Поддршка на земјите и партнерите на СЗО во спроведувањето на стратегии за спречување и одговор на проблемот на насилство. Во оваа насока најзначајни се седумте стратегии за борба против насилството врз деца како посебна група на стратегии кои се покажале успешни во досегашната пракса на справување со проблемот¹¹ и тоа: Доследно спроведување и извршување на законите кои се однесуваат на насилство врз децата, воспоставување на справедливи норми и правилни вредности во системот на детска заштита, обезбедување на услови за безбедно потесно и пошироко опкружување на детето, поддршка на родителите/старателите во остварување на развојниот процес на детето, зајакнување на економската стабилност во државите, креирање на сервиси за помош и поддршка на жртвите и вложување во образовниот процес и учењето на животните вештини.

Најчести форми на насилство врз деца

Генерално, поведенијата на насилство врз деца може да се поделат во три поголеми групи и тоа: физичка, емоционална и сексуална злоупотреба.¹²

Физичката злоупотреба на деца се дефинира како намерна употреба на физичка сила против детето, која има за последица предизвикување телесна повреда или загрозување на детското здравје, опстанок, развој или дигнитет.¹³ Поведенија кои во својата основа се сметаат за

⁸ End Violence Against Children, достапна на <https://www.end-violence.org/> [последен пристап: 20.11.2020 година].

⁹ Together with girls: Strength in numbers, достапна на <https://www.togetherforgirls.org/> [последен пристап: 20.11.2020].

¹⁰ Violence Prevention Alliance: Global Campaign for Violence Prevention, достапна на <https://www.who.int/violenceprevention/en/> [последен пристап: 20.11.2020].

¹¹ INSPIRE: Seven strategies for Ending Violence Against Children, достапна на <https://www.who.int/publications/i/item/inspire-seven-strategies-for-ending-violence-against-children> [последен пристап: 17.11.2020].

¹² Во Извештајот на Светската здравствена организација произлезен од Консултацијата за превенција на злоупотреба на деца од 1999 година покрај овие три вида на злоупотреба, предвидено е и занемарувањето како посебна категорија што во себе содржи елементи на злоупотреба.

¹³ Слична дефиниција за физичката злоупотреба е прифатена и во Националната стратегија (2020-2025) и Акциски план (2020-2022) за превенција и заштита на децата од насилство изготвена од Националното координативно тело за превенција и заштита на децата од злоупотреба и занемарување, а усвоена од Владата на Република Северна Македонија во 2019 година.

акт на физичко насилство се удирањето, клоцањето, насилното тресење, давењето, попарувањето, горењето, труењето, задушвањето и сл. Според Извештајот на Светската здравствена организација произлезен од Консултацијата за превенција на злоупотреба на деца од 1999 година¹⁴, за физичка злоупотреба на дете се смета онаа што има за последица вистинска или потенцијална физичка повреда која може да произлезе како резултат на интеракција (дејствување) или отсуство на интеракција што во нормални околности треба да постои како обврска на родител или лице кое е во позиција на одговорност, моќ или доверба (занемарување). Притоа физичката злоупотреба може да се случи еднаш или да се повторува во континуитет повеќе пати. Од физичката злоупотреба, треба да го разликуваме *телесното казнување на децата* чија крајна цел не е предизвикување сериозна повреда на неговиот телесен интегритет, но сепак е поведение со негативен предзнак, преземено со цел да се предизвика физичка или душевна болка кај децата, а со цел да се корегира нивното поведение, односно да се влијае превоспитно врз нив. Така, според оваа дефиниција телесното казнување е употреба на физичка сила со намера да се предизвика болка кај детето, но не и повреда, со цел корегирање или контролирање на неговото однесување. За жал, и покрај интензивната демократизација на општествените процеси и напуштањето на традиционалните, неприфатливи форми на воспитување, на нашите простори сè уште е присутно гледиштето дека децата треба физички да се казнуваат тогаш кога остварувањето на воспитниот процес е невозможно со други методи, бидејќи само така ќе научат што е добро, а што не?! Особено проблематичен момент кај телесното казнување е тоа што кога децата се тепаат од страна на родителите за да ги „превоспитаат“, средината најчесто не интервенира, бидејќи се смета дека тоа е навлегување во приватноста на семејството или дека е „природно право“ на родителите/старателите кои знаат што е најдобро за своето дете. Ова е особено сложено прашање кое заслужува посериозен пристап и темелна анализа, особено поради тоа што ваквите поведенија најчесто се случуваат далеку од очите на јавноста, па со тоа практично изостанува можноста за било каква интервенција од страна на надворешната средина.

Емоционалната злоупотреба на деца во својата најелементарна форма подразбира неуспех да се обезбеди соодветно развојно опкружување за поддршка и чувство на припадност, како детето би успеало да развие стабилен и целосен опсег на емоционални и социјални компетенции сразмерни со неговите лични потенцијали и барањата на средината во која живее. Така, во емоционалната злоупотреба се вцврстуваат сите оние дејствија што предизвикуваат или имаат голема веројатност да предизвикаат штета на здравјето на детето или физичкиот, менталниот, духовниот, моралниот или социјалниот развој. Најчести поведенија кои според својата природа се сметаат за акт на емоционална злоупотреба се ограничување на движењето, обрасци на омаловажување, заканување, заплашување, дискриминација, исмевање или други нефизички форми на однесување кои подразбираат непријателски или отфрлувачки третман на детето.¹⁵

Сексуалната злоупотреба на деца претставува облик на абнормално сексуално однесување на возрасен што се состои во искористување на деца во претпубертетска возраст заради задоволување на полови страсти и потреби. Станува збор за исклучително тежок облик на девијантно однесување на возрасно лице кое ја користи својата надмоќна положба (физичка и умствена) со цел да го вклучи детето во сексуална активност. Овој облик на виктимизација е резултат на инфериорната општествена и биолошка состојба во која се наоѓаат децата според нивните природни еволутивни карактеристики и општествениот статус што го уживаат. Имено, тие се физички послаби, а со оглед на возраста најчесто не располагаат со потребните умствени капацитети и способности да го сфатат биолошкото значење на сексуалноста и потенцијалните последици од неа. Во оваа смисла, дури и кога кај детето постои афирмативен став во однос на прашањето за стапување во сексуален контакт со возрасен, повторно постои злоупотреба, бидејќи како што беше кажано погоре со оглед на психофизичката состојба тоа не е во можност да управува со своите постапки и правилно да ги разбере последиците од сопственото поведение. Сексуалната злоупотреба опфаќа дела на сексуално насилство и сексуална експлоатација.

¹⁴ Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, 29-31 March, World Health Organization, Geneva, 1999.

¹⁵ Слична определба е прифатена и во Националната стратегија (2020-2025) и Акциски план (2020-2022) за превенција и заштита на децата од насилство изготвена од Националното координативно тело за превенција и заштита на децата од злоупотреба и занемарување, а усвоена од Владата на Република Северна Македонија во 2019 година.

Сексуалното насилство врз деца опфаќа широк спектар на активности како што се заедничко гледање на порнографски списанија и филмови, набљудување на возрасниот за време на мастурбација, сексуално обоена игра, допирање на детските гениталии, како и орален, анален или вагинален сексуален контакт со детето.¹⁶ *Сексуалната експлоатација на деца* вклучува различни форми на противправни поведенија чија основна цел е вклучување на деца во сексуални активности со возрасни или други сексуални поведенија кои од нив ги бараат возрасните, а за возврат добиваат материјални добра, независно дали во парични средства или натура. Во сите случаи, искористувањето на детето за сексуални цели се заснова на изразената моќ која ја имаат возрасните над децата како резултат на нивната ранливост која се должи на возраста и интелектуалните капацитети, физичката сила и економските или други капацитети кои се иманентни на детството како фаза на човековиот развој.¹⁷

Преглед на најзначајните меѓународни стандарди за заштита на децата од насилство

Погоре веќе напоменавме какво е значењето на децата во меѓународен контекст, со оглед на заложбите на меѓународната заедница за регулирање на нивните слободи и права во насока на остварување на концептот на детска благосостојба. Заштитата на правата на детето се смета за една од приоритетните задачи во остварувањето на корпусот на елементарни човекови права, со посебен акцент на правото на слободен и непречен развој на личноста. Имајќи ја предвид психо - физичката состојба во која се наоѓаат, децата особено имаат право на посебна грижа и помош која треба да биде обезбедена како прокламативно, така и во пракса, како би се овозможило реално остварување на заштитната функција на казнено - правните механизми кои ја регулираат оваа проблематика. Во оваа насока следува преглед на најзначајните меѓународни документи кои во својата основа почиваат на определбата за заштита на неприкосновените детски права од различни облици на злоупотреба.

*Универзалната декларација за човековите права*¹⁸ од 1948 година како најзначаен меѓународен документ со кој се дефинираат основните слободи и права што ги поседуваат сите човечки суштества, без оглед на разликите кои постојат помеѓу нив.

*Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи*¹⁹ од 1950 година како своевидно продолжение на Универзалната декларација за човековите права, ги уредува неотуѓивите права и слободи на секој човек и ги обврзува државите потписнички да ги гарантираат и штитат овие права, без било каква дискриминација.

*Декларацијата за правата на детето*²⁰ од 1924 година, позната уште како Женевска декларација е еден од најстарите документи од меѓународен карактер со кои се промовираат детските права и се укажува на потребата од посебен третман и заштита на децата. Некои од најзначајните општи определби на кои почива декларацијата, а во контекст на темата што е предмет на интерес, се следниве: Детето има право на компетентни материјални и духовни услови за правилен развој, детето има предност во добивањето на помош во моменти на криза и детето мора да има обезбедена издршка и заштита од секаков облик на експлоатација.

*Конвенцијата за правата на детето*²¹ од 1989 година со дополнителните протоколи кон неа - *Факултативен протокол кон Конвенцијата за правата на детето кој се однесува на продажба на деца, детска проституција и детска порнографија*²² и *Факултативен протокол кон Конвенцијата за правата на децата кој се однесува на вклучување на децата во вооружени*

¹⁶ Подетално: Здружение за заштита на правата на детето, Центар за детска правда [од семинарот одржан од 28.06.2002 – 30.06.2002] (2002): Правата на детето и малолетничка правда, Графохартија, Скопје, стр. 141.

¹⁷ Hillingdon local safeguarding children board (2015): Child Sexual Exploitation Prevention and Intervention Strategy 2015, стр. 4-5.

¹⁸ Universal Declaration of Human Rights. United Nations General Assembly, 1948.

¹⁹ European Convention on Human Rights. Council of Europe, 1950 (entered into force on 3 September 1953).

²⁰ Declaration of the Rights of the Child, League of Nations, 1924.

²¹ Convention on the rights of the child. United Nations General Assembly, 1989 (entered into force on 2 September 1990).

²² Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. United Nations General Assembly, 2000 (entered into force on 18 January 2002).

конфликти.²³ Со конвенцијата на систематски начин, детално се уредуваат сите релевантни прашања кои ги засегаат децата, првенствено, лични, но и граѓански, социјални и културни права. Во врска со темата што е предмет на интерес, државите кои ја имаат ратификувано конвенцијата се обврзуваат да ги преземат неопходните законодавни, административни, социјални и образовни мерки поради заштита на детето од сите облици на физичко или ментално насилство, повреди или злоупотреби, занемарување или немарен однос, малтретирање или експлоатација, вклучувајќи ја и сексуалната злоупотреба, додека за него се грижат родителите, законските старатели или некое друго лице на кое му е доверена грижата за детето.²⁴ Овие заштитни мерки по потреба треба да опфатат ефикасни постапки за востановување социјални програми за поддршка на детето и на оние на кои им е доверена грижата за него, како и останати облици на спречување, утврдување, пријавување, проследување, истрага, постапување и следење на случаи на насилство врз деца и обраќање до судот во случаи кога тоа е оправдано. Токму поради ова, Конвенцијата, со право се смета за основа на она што значи правда за децата, бидејќи нејзиниот универзален карактер придонесе речиси сите демократски земји во кои се води сметка за корпусот на детски права, да пристапат кон примена на различни мерки и активности за превенција и заштита на децата од насилство, вклучително и забраната за физичко казнување на децата.

Конвенцијата за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба²⁵ од 2007 година претставува правен инструмент од меѓународен карактер чии основни цели се состојат во спречување и борба против сексуалната експлоатација и сексуалната злоупотреба на деца, заштита на правата на детето - жртва на сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба и промовирање на национална и меѓународна соработка против сексуалната експлоатација и сексуалната злоупотреба на деца.

Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилство врз жените и семејното насилство (Истанбулска конвенција)²⁶, чија основна цел е промовирање на сеопфатна серија мерки за решавање на сите форми на насилство врз жените и семејното насилство, но меѓу другото во неа е уредена и заштитата и поддршката на деца кои се јавуваат во својство на сведоци на насилство над жените во семејството.

Национален пристап во решавањето на проблемот

На национално ниво заштитата на децата од насилство веќе подолго време е поставена како приоритетна цел на чие исполнување континуирано и систематски се работи првенствено преку подобрување на законските решенија со кои се регулира проблемот, но и преку преземање на стратешки мерки и активности за унапредување на системот за превенција и заштита на децата од насилство.

Во домашниот правен систем заштитата на детските права, вклучително и правото на заштита од секаков облик на насилство е формално - правно уредена како на уставно, така и на законодавно ниво. Уставно загарантираната заштита од насилство, прво е препознатлива во општата определба дека физичкиот и моралниот интегритет на човекот се неприкосновени, па како нужна консеквенција на ова се забранува секој облик на мачење, нечовечко или понижувачко однесување и казнување.²⁷ Ова е општа определба која важи за сите, вклучително и децата. Во понатамошните одредби, утврдено е дека децата и малолетните лица уживаат посебна заштита како особено ранлива општествено – биолошка категорија.²⁸ Ваквите начелни определби во Уставот се основа за нивно понатамошно разработување и прецизирање на ниво на законски и подзаконски акти. Кога станува збор за легислативната опфатеност на проблемот, еден од

²³ Optional protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict. United Nations General Assembly, 2000 (entered into force on 12 February 2002).

²⁴ Член 19 точка 1 од Конвенцијата за правата на детето.

²⁵ Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse. Committee of Ministry, 2007 (entered into force on 1 July 2010).

²⁶ Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Council of Europe, 2011 (entered into force on 1 August 2014).

²⁷ Член 11 од Уставот на Република Северна Македонија.

²⁸ Ова е видливо од член 42 од Уставот кој помеѓу другото предвидува дека Републиката посебно ги заштитува мајчинството, децата и малолетните лица.

најзначајните закони е Законот за заштита на децата²⁹ со кој на систематски начин се уредува системот и организацијата за заштита на децата. Притоа законодавецот ја определил детската заштита како организирана дејност заснована на правата на децата, како и на правата и обврските на родителите за планирање на семејството и на државата и единиците на локалната самоуправа за водење хумана популациона политика.³⁰ Остварувањето на заштитата подразбира обезбедување на услови и ниво на животен стандард што одговара на физичкиот, менталниот, емоционалниот, моралниот и социјалниот развој на децата. Обврската која на општеството му се поставува за обезбедување на услови и ниво на животен стандард што одговараат на потребите на детската популација, несомнено во себе ја вклучува и забраната на различни форми на насилство кои во секој поглед негативно се одразуваат на развојниот процес на детската индивидуа. Во оваа насока, во понатамошните одредби од законот јасно е дефинирана законската забрана на сите облици на сексуално искористување и сексуална злоупотреба на децата што во себе вклучува облици на сексуално вознемирување, детска порнографија или детска проституција, насилно подведување, продажба или трговија со децата, психичко или физичко насилство и малтретирање, казнување или друго нечовечко постапување, сите видови на експлоатација, комерцијално искористување и злоупотреба на децата со кои се кршат основните човекови слободи и права и правата на детето.³¹ Доследното остварување на заштитата имплицира законска обврска за државата и институциите на системот да ги преземат сите потребни мерки за да ги обезбедат правата на детето во насока на спречување на злоупотреба од ваков вид, без оглед на местото каде што се извршени овие дејствија, тежината, интензитетот и нивното времетраење. Обврската за пријавување пред надлежен орган важи и за секој граѓанин, кој стекнал некакво сознание за злоупотреба од ваков вид.

Кривичниот законик³² обезбедува целосна казнено – правна заштита на децата од насилство што е видлива во повеќе одредби. Такви се инкриминациите „Запуштање и малтретирање на дете“³³ се која се предвидува казнување на родител, посвоител, старател или друго лице кое според околностите на случајот има одговорност да се грижи за детето, а со грубо запоставување на својата должност за грижа и воспитување ќе го запушти детето или ќе го малтретира. Притоа законодавецот предвидел построго казнување, доколку како резултат на погоренаведените дејствија настапила тешка телесна повреда или тешко нарушување на здравјето на дете или како последица на занемарувањето детето се оддало на питање, проституција или други облици на асоцијално однесување³⁴ или доколку делото е сторено спрема дете со давање наркотични дроги или психотропни супстанции.³⁵

Дејствието на извршување во оваа инкриминација се исцрпува во грубото занемарување на должноста за грижа и воспитување што најчесто се состои во неисполнување или несовесно исполнување на таа должност, неводење сметка за основните животни потреби на детето или преземање напори и мерки за правилно воспитување, преземање напори и мерки за отстранување на тешкотиите и пречките во неговиот развој и слично. Дејствие на извршување е и малтретирањето кое претставува облик на грубо, нечовечно постапување, предизвикување повеќекратно и подолготрајно страдање и болки што се доближуваат до границата на телесна повреда, со кое се отежнува правилниот физички и психички развој на малолетникот.³⁶ Кога станува збор за малтретирањето како облик на насилство се смета дека долна граница се дејствијата што се преземаат врз основа на „правото на телесно казнување“ со цел да се дисциплинираат децата како дел од воспитниот процес. Сепак, спорно е кога примената на такви построги мерки на казнување (континуираното тепање на детето или примена на друга физичка сила со цел да се дисциплинира) прераснува во малтретирање. Затоа во пракса, навистина е тенка границата

²⁹ „Службен весник на РМ“, бр. 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 192/15, 27/16, 163/17 и 21/18.

³⁰ Член 2 став 1 од Законот за заштита на децата.

³¹ Член 12 став 2 од Законот за заштита на децата.

³² „Службен весник на РМ“, бр. 37/96, 80/99, 04/02, 43/03, 09/04, 81/05, 60/06, 73/06, 07/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15 и 97/17.

³³ Член 201 став 1 од Кривичниот законик.

³⁴ Член 201 став 3 од Казнениот законик.

³⁵ Член 201 став 4 од Казнениот законик.

³⁶ Камбовски, В. (2011): Коментар на Кривичниот законик на Република Македонија, Скопје, стр. 808.

помеѓу телесното казнување и малтретирањето, па понекогаш е многу тешко е да се процени дали во конкретен случај се работи за повремено тепање на детето со цел да се влијае воспитно на него или тоа прераснало во малтретирање. Во современата казнено – правна теорија воглавно постои согласност дека малтретирањето на дете подразбира нанесување на значителни физички и психички непријатности и болки, без оглед на тоа дали е тоа мотивирано од воспитни цели или не. Овде треба да нагласиме дека понекогаш дури и кога отсутствуваат значителни физички и психички болки, повторно може да се смета дека малтретирање постои, а тоа е во случаите кога во континуитет се вршат дејствија што сами по себе не се доволни да се окарактеризираат како тешка повреда на психофизичкиот интегритет на личноста, но гледани заедно, по својот вкупен ефект може да се определат како малтретирање.³⁷ Имајќи го предвид погоренаведеното, сосема е разбирливо што сите демократски развиени земји кои доследно ги имплементираат меѓународните стандарди за детски права, го осудуваат телесното казнување на деца како метод за остварување на воспитниот процес во семејството и се залагаат за поприфатливи модели на воспитување кои во себе не вклучуваат загрозување на физичкиот и емотивниот интегритет на детето, туку напротив, се базираат на правилни вредности и се во согласност со неговите развојни потреби и потенцијали.

Што се однесува до насилството врз деца, во неговото строго - формално правно толкување, мора да забележиме дека до скоро ова противправно поведение не беше издвоено како посебна инкриминација во рамки на националната казнено - правна регулатива. Со измените на Казнениот законик од 2018 година³⁸, во рамки на членот 201 „Запуштање и малтретирање на дете“, додаден е член 201-а „Насилство врз дете“ со кој за забранува физичкото, психичкото или друг вид насилство спрема дете. Она што може да се забележи од описот на законското битие на делото е дека овде се опфатени, физичката, психичката и друг вид злоупотреба, додека сексуалната злоупотреба е уредена во рамки на кривичните дела против половата слобода и половиот морал со повеќе различни инкриминации. Најзначајните инкриминации во оваа насока се „Полов напад врз дете кое не наполнило 14 години“ што се состои во обљуба или друго полово дејствие врз дете кое не наполнило 14 години³⁹, понатаму „Задоволување полови страсти пред дете“ што се состои во вршење на полови дејствија пред дете или наведување на детето да врши пред сторителот или пред друг такви дејствија⁴⁰, „Намамување на обљуба или друго полово дејствие на дете кое не наполнило 14 години“ што се состои во закажување и остварување на средба или на друг начин намамување на дете кое не наполнило 14 години на обљуба или друго полово дејствие или на производство на детска порнографија, преку користење на компјутерско-комуникациски средства,⁴¹ „Родосквернавање“ како обљуба врз дете кое не наполнило 14 години од страна на лице кое со него е во крвно сродство.⁴² Делата „Прикажување порнографски материјал на дете“⁴³ и „Производство и дистрибуција на детска порнографија“⁴⁴ исто така предвидуваат заштита на децата од сексуална злоупотреба, но со оглед на тоа дека овие дела повеќе може да се окатегоризираат како сексуална експлоатација, а не насилство во буквална смисла на зборот, во оваа прилика нема подетално да ги разгледуваме.

Кога станува збор за националниот пристап во решавањето на проблемот, овде како момент од посебно значење би го истакнале донесувањето на најновата Национална стратегија (2020-2025) заедно со Акциски план за дејствување (2020-2022) за превенција и заштита на децата од насилство со кои Владата на Република Северна Македонија се заложува да спроведе конкретни активности за ставање крај на насилството врз децата. Основната цел на стратегијата е создавање безбедно и сигурно опкружување за детето што ќе овозможи раст и развој на севкупниот негов потенцијал, преку унапреден национален систем за превенција и заштита од сите видови насилство

³⁷ Ibid, стр.808-809.

³⁸ Закон за изменување и дополнување на Казнениот законик, „Службен весник на РМ“, бр. 248/18.

³⁹ Член 189 од Казнениот законик.

⁴⁰ Член 190, став 2 и 3 од Казнениот законик.

⁴¹ Член 193-б од Казнениот законик.

⁴² Член 194 став 2 од Казнениот законик.

⁴³ Член 193 од Казнениот законик.

⁴⁴ Член 193 – а од Казнениот законик.

и други негативни искуства во детството и обезбедување услуги за поддршка на децата.⁴⁵ Во оваа насока, приоритетни области на дејствување се: Унапредување и доследно имплементирање на националната стратешка и законска рамка за превенција и заштита на децата од сите видови насилство, унапредување на знаењата, практиките и поттикнување ставови и вредностите за нулта толеранција кон насилството врз деца, креирање на превентивни програми засновани на докази насочени кон спречување на насилството врз децата и јакнење на отпорноста кај децата и семејствата преку позитивни родителски практики и вештини, зајакнување на капацитетите на службите и институциите за обезбедување меѓусекторски одговор за заштита и третман на деца – жртви на насилство, заштита и поддршка на децата кои доаѓаат во контакт со системот на правда и воведување на ефикасен систем за евиденција и следење на состојбата со насилството врз децата со цел креирање на политики и услуги засновани на докази.

Со овој документ практично се опфатени сите најзначајни компоненти од управувањето со процесот на заштита на децата од насилство, така што доколку биде остварена нивна доследна имплементација во пракса, се очекува дека тоа многу ќе придонесе во регулирањето на проблемот, а во насока на создавање на побезбедно и благопријатно општествено опкружување за децата. Со оглед на тоа што временската рамка на стратегијата е од 2020 до 2025 година, ќе оставиме на времето да ги покаже очекуваните резултати од нејзиното спроведување.

Заклучни согледувања

Насилството врз деца е проблем од глобален карактер. Сите поведенија на возрасните кои содржат елементи на насилство, злоупотреба и/или занемарување на децата, потенцијално го загрозуваат или нарушуваат детскиот раст и развој, па поради тоа се сметаат за директна повреда на нивните основни права содржани во Конвенцијата за правата на детето, како документ од универзален карактер што уредува проблематика од ваков тип. Загрозувањето на телесниот и емотивен интегритет на кривката детска индивидуа преку користење на различни форми на насилство, истовремено претставува директно и непосредно загрозување на иднината на општественото живеење. Ненавременото интервенирање во насока на спречување на насилната злоупотреба, може да остави долгорочни и сериозни последици во непреченото остварување на понатамошните демократско - општествени процеси. Токму поради тоа нужно е постоење на лична и колективна одговорност за превентивно дејствување, намалување на насилството врз децата и обезбедување помош, поддршка и заштита на деца – жртви. Од севкупната анализа на меѓународниот и националниот контекст на прашањето, може да се заклучи дека пристапот кон проблемот на насилство врз децата е навистина комплексен и сеопфатен, а е заснован на идејата дека треба да се елиминираат сите облици на загрозување и повреда на елементарните детски права, како една од најзначајните претпоставки за остварување на нивната благосостојба. Сепак, досегашните сознанија за природата на проблемот со сигурност потврдуваат дека за надминување на моменталните состојби не е доволна интервенција само во меѓународната/ законската регулатива посветена на феноменот на насилство врз деца, туку е потребно креирање на мултисекторски општествен систем на заштита кој подеднакво ќе ги вклучи судскиот, здравствениот, невладиниот (граѓанскиот) сектор и секако, системот на социјална заштита. Ова подразбира системски пристап во решавањето на проблемот преку промовирање на механизми за активно вклучување на институциите на системот во остварување на концептот на детска заштита и постапување кое е прилагодено на потребите на децата и околностите во кои се случила злоупотребата.

Сосема за крај, севкупната општествена интервенција во однос на прашањето за насилство врз деца, треба да се заснова на идејата дека тие се рамноправни партиципенти во општествените процеси и за да израснат во здрави личности, неопходно е да уживаат права и обврски својствени за детството и она што го идентификува како најзначаен општествено - биолошки развоен стадиум.

⁴⁵ Национална стратегија (2020-2025) и Акциски план (2020-2022) за превенција и заштита на децата од насилство, Национално координативно тело за превенција и заштита на децата од злоупотреба и занемарување, Скопје, 2019, стр. 31.

Користена литература

- [1] Hillingdon local safeguarding children board (2015): Child Sexual Exploitation Prevention and Intervention Strategy 2015.
- [2] Tihamér, B., Zana, K. (2020): Transgenerational Trauma and Therapy: The Transgenerational Atmosphere, Taylor & Francis Group.
- [3] Здружение за заштита на правата на детето, Центар за детска правда [од семинарот одржан од 28.06.2002 – 30.06.2002] (2002): Правата на детето и малолетничка правда, Графохартија, Скопје.
- [4] Камбовски, В. (2011): Коментар на Кривичниот законик на Република Македонија, Скопје.
- [5] Пешевска, Д., et.al. Спроведување на целите за одржлив развој преку превенција на злоупотребата и занемарувањето на децата.
- [6] Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Council of Europe, 2011 (entered into force on 1 August 2014).
- [7] Convention on the rights of the child. United Nations General Assembly, 1989 (entered into force on 2 September 1990).
- [8] Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse. Committee of Ministry, 2007 (entered into force on 1 July 2010).
- [9] Declaration of the Rights of the Child, League of Nations, 1924.
- [10] European Convention on Human Rights. Council of Europe, 1950 (entered into force on 3 September 1953).
- [11] Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. United Nations General Assembly, 2000 (entered into force on 18 January 2002).
- [12] Optional protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict. United Nations General Assembly, 2000 (entered into force on 12 February 2002).
- [13] Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, 29-31 March, World Health Organization, Geneva, 1999.
- [14] Universal Declaration of Human Rights. United Nations General Assembly, 1948.
- [15] Закон за заштита на децата, „Службен весник на РМ“, бр. 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 192/15, 27/16, 163/17 и 21/18.
- [16] Кривичен законик, „Службен весник на РМ“, бр. 37/96, 80/99, 04/02, 43/03, 09/04, 81/05, 60/06, 73/06, 07/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15 и 97/17.
- [17] Национална стратегија (2020-2025) и Акциски план (2020-2022) за превенција и заштита на децата од насилство, Национално координативно тело за превенција и заштита на децата од злоупотреба и занемарување, Скопје, 2019.
- [18] Светски извештај за насилство и здравје, Светска здравствена организација, Женева, 2002.
- [19] Устав на Република Македонија, „Службен весник на РМ“, бр. 52/91, 1/92, 31/98, 91/01, 84/03, 107/05, 03/09.
- [20] End Violence Against Children, достапна на <https://www.end-violence.org/> [последен пристап: 20.11.2020 година].
- [21] INSPIRE: Seven strategies for Ending Violence Against Children, достапна на <https://www.who.int/publications/i/item/inspire-seven-strategies-for-ending-violence-against-children> [последен пристап: 17.11.2020].
- [22] Together with girls: Strength in numbers, достапна на <https://www.togetherforgirls.org/> [последен пристап: 20.11.2020].
- [23] Violence against children, достапна на https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_1 [последен пристап: 17.11.2020 година].
- [24] Violence Prevention Alliance: Global Campaign for Violence Prevention, достапна на <https://www.who.int/violenceprevention/en/> [последен пристап: 20.11.2020].